CZU:398.87+821.135.1-144(478).09
ORCID: 0000-0001-5771-9081

Tatiana BUTNARU

Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
(Chişinău)

BALADA FAMILIALĂ: SEMNIFICAȚII ETICE ȘI ESTETICE

The family ballad: ethical and aesthetic significance

Abstract: The article interprets certain problems dealing with family ballad – a folkloric genre which presents an indisputable interest and manifest itself as a generalized embodiment of the human experience. It reflects the human relation in accordance with the deep layers of popular mentality and offers certain patterns of cohabitation in human society. The picture of folkloric characterology deepens the field of familiar life, highlights life situations, reasons for wide circulation, patterns of thought and general-human values circumscribed in their fundamental aspect.
Keywords: novelistic epos, fantastico-mythological context, narrative creations, mythical functionality, narrative motifs, aesthetic value, popular ethics.

Rezumat: În articolul de faţă şi-a găsit expresie interpretarea anumitor probleme din sfera baladei familiale, o specie folclorică, care prezintă un indiscutabil interes şi se manifestă drept o întruchipare generalizată a experienţei omeneşti, vizează relaţiile umane în corespundere cu straturile arhaice ale mentalităţii populare, oferă anumite modele de conveţuire în societatea omenească. Tabloul caracterologiei folclorice aprofundează diferite tipuri de subiecte, ce ţin de domeniul vieţii private, evidenţiază situaţii de viaţă, motive de largă circulaţie, tipare de gândire şi valori general-umane circumsrise în aspectele lor fundamentale.
Cuvinte-cheie: epos nuvelistic, context fantastico-mitologic, creaţii narative, funcţionalitate mitică, motive nuvelistice, valoare estetică, etică populară.

Balada familială, specia folclorică care la ora actuală prezintă un indiscutabil interes, are referinţă cu diversitatea problemelor de viaţă, este întruchiparea generalizată a existenţei umane, a legăturilor reciproce ale spiritului popular cu realitatea socială. Este vorba de o disponibilitate specifică a geniului anonim faţă de sfera relaţiilor familiale prezentate în funcţie de vechimea şi originea lor, realizarea artistică şi modalitatea de existenţă în mediile folclorice, unde persistă „grupuri de tipuri care se succed şi pe care le uneşte un sistem unitar de raporturi” (Caracostea, 1969, p. 384), acestea fiind reglementate în corespundere cu anumite teme şi principii, ce vizează diverse aspecte ale vieţii sociale. Este una din cele mai vechi specii ale eposului nuvelistic şi se manifestă prin „mult dramatism, multă

BDD-A31607 © 2020 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.103 (2026-01-19 22:55:30 UTC)

mişcare şi pasiune" (Cârstean, 1984, p. 11), unde şi-a găsit expresie un univers antropologic, care depăşeşte cadrul vizionar ale unor resorturi existenţiale de limită, iar personajele nu mai dispun de însuşiri supranaturale, nu mai sunt ,,voinici de nebiruit în încrâncenarea lor vitejească" (Cârstean, 1984, p. 11), dar se prezintă drept nişte eroi obişnuiţi ,,oameni simpli, care se înfruntă de la egal la egal, flăcăi şi fete frumoase, soţi bătrâni şi soţii tinere, soacre rele şi nurori nefericite, dar câte suferinţe şi bucurii în jurul acestor existenţe obişnuite" (Cârstean, 1984, p. 11).

Atmosferă conceptual-artistică, coliziile dintre personaje, dezvăluirea portretelor, până şi unele elemente compoziţionale sau mijloacele de transfigurare artistică demonstrează o realitate epică aparte circumscrisă în resorturile imaginaţiei populare. Toate acestea sunt materializate în funcția de anumite criterii estetice şi aprofundează un univers existenţial specific apropiat de ,,viziunea prin suflet a unui fenomen primar" (Bălăeţ, 1979, p. 35), este redată o lume care oscilează ,,de la tragic la grotesc, şi chiar burlesc" sub ,,cele mai felurite măşti şi veşminte", redate ,,cu mare profunzime de culoarea locală, picturi pline de detalii, colcăind de realism" (Călinescu, 1964, p. 119-120).

Tabloul caracterologiei folclorice înfăţişează ,,creaţii narative a căror subiecte dezvoltă situaţii dramatice ce izvorăsc din domeniul împrejurărilor şi al conflictelor vieţii domestice" (Amzulescu, 1983, p. 50) într-o manieră artistică specifică şi presupune împletirea unor elemente de natură diversă, care reglementează relaţiile de familie, aşa cum se întâmplă, de exemplu, în balada *Soarele şi Luna*, precum şi versiunile acesteia. Privită din perspectiva funcţionalităţii mitice, mesajul baladei depăşeşte cadrul vizionar al unei lumi miraculoase, unde elementele de basm amplasează în centrul atenţiei nişte personaje supranaturale pentru a interpreta, în conformitate cu intuiţia mitică, succesiunea ritmică dintre cei doi aştri cereşti. După sugestia folcloristului A. Fochi, ,,subiectul pare a fi deosebit de vechi, ţinând de o epocă îndepărtată când s-a instituit prohibirea incestului" (Fochi, 1975, p. 69). Balada se înscrie într-un context de preocupări specifice şi se referă îndeosebi la ,,căutarea soţiei şi peţitul", o temă care străbate mai multe domenii din eposului folcloric, evoluând de la contextul fantastico-mitologic spre cel nuvelistic, adoptând motive de largă circulaţie, tipare de gândire arhaică, mentalităţi şi modele comportamentale.

P. Ursachi, la rândul său, întrevede la lectura baladei *Soarele şi Luna* ,,un vechi dublet feminin al divinităţii solare masculine" (Ursachi, 1976, p. 67-68), care fiind subordonate unei obişnuite drame de familie, este trecută într-o ambianţă alegorică şi încadrată în contextul ,,familiei solare" (Ursachi, 1976, p. 67-68). În acelaşi timp, P. Ursachi, la fel ca şi alţi folclorişti, susţine ideea că subiectul mitic din *Soarele şi Luna* înclină spre grupul tematic *Fratele şi Sora,* prin extinderea căruia se observă orientarea spre mesajul polivalent al baladei familiale, cu o sentinţă moralizatoare, bine pronunţată, menită să condamne păcatul incestului. Grupul tematic frate-soră este amplasat ,,în cadrul deosebitelor grade de rudenie" atunci când ,,vădesc fie aspecte de coeziune, de devotament frăţesc, fie situaţii de categoria incestului"

BDD-A31607 © 2020 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.103 (2026-01-19 22:55:30 UTC)

(Caracostea, 1969, p. 579). Iată de ce este aprofundată ideea că balada *Soarele şi Luna* determină o orientare spre ,,întregul complex familial alcătuit din diverse grupe şi tipuri de relaţii dintre soţi, părinţi şi copii şi dintre fraţi" (Ursachi, 1976, p. 147), idee ce-ar putea fi dezvăluită din lectura mai multor versiuni baladeşti.

Bunăoară, în balada *Voichiţa* este aprofundată ,,o structură de familie calificată arbitrar familie mare, care se presupune, a fost instituită odată cu instalarea slavilor în zonă" (Fochi, 1975, p. 218), problemă elucidată ,,în mod egal" în folclorul mai multor ţări europene. Din punct de vedere etnologic, balada respectivă face parte din acelaşi grup tematic cu *Soarele şi Luna,* întrucât ambele derivă dintr-un complex de interdicţii mitice specifice mentalităţii populare, dezvăluind într-o modalitate fantastică ,,aspecte de viaţă arhaică legate de modul de existenţă a familiei şi de funcţiile membrilor acestuia" (Cârstean, 1984, p. 77). Elementele lirico-narative derivă dintr-o profundă dramă existenţială cauzată de încălcarea sau absenţa ideei despre legea morală, ceea ce aduce după sine la un dezechilibru în sfera vieţii de familie, iar aceasta se manifestă prin interdicţii şi sentinţe implacabile. În centrul atenţiei, persistă ,,puterea totalizatoare a blestemului", care nu este altceva decât ,,magia cuvântului" (Fochi, 1975, p. 219) atât de necesară în menţinerea relaţiilor cordiale şi buna conveţuire în familie.

Reprezentările malefice prescrise din complexul mitico-ritualic originar, se manifestă printr-un joc al imaginaţiei şi fanteziei populare, de unde transpare o lume a fantomelor, populată de umbre şi chipuri fantastice. Starea de nelinişte, de angoasă este cauzată atât prin încălcarea interdicţiei mitice, cât şi tulburarea somnului celor adormiţi. Blestemul mamei asupra fiului trecut în lumea celor drepţi capătă o semnificaţie malefică asupra întregului univers existenţial al familiei şi anihilează, în genere, ideea de viaţă. Fiul aflat sub puterea predestinării malefice nu-şi găseşte linişte nici în mormânt, de aceea el ,,planează" în spaţii ontologice diferite, fiind încadrat în mod direct în procesul de diferenţiere a celor două lumi, de aici şi de dincolo, inaccesibilă cunoaşterii umane. D. Caracostea întrevede în *Voichiţa* ,,o poveste-coşmar" (Caracostea, 1969, p. 325), unde sunt specificate esenţa şi liniile de evoluţie dintr-o familie patriarhală, dezvăluind într-o modalitate fantastică ,,aspecte de viaţă arhaică legate de modul de existenţă a familiei şi de funcţiile membrilor acestuia" (Cârstean, 1984, p. 77). Recrearea motivelor nuvelistice din contextul baladei familiale îl determină pe autorul anonim să motiveze faptele şi întâmplările din viaţa eroilor. Blestemul matern, des atestat în folclorul mai multor popoare (Fochi, 1975, p. 93), joacă un rol determinant pentru structura şi semnificaţia scrierilor populare, precum şi în desfăşurarea epică a acţiunii. În balada *Voichiţa*, blestemul cu efectele lui imprevizibile poartă o semnificaţie de remediere şi devine un simbol pentru asigurarea integrităţii familiei, în ultima instanţă, fiind legat de o ,,credinţă-superstiţie", în funcţie ,,de consideraţiuni şi vechime culturală şi civilizatoare a unui popor", ,,… impresionând şi fecundând acea *sanctam simplicitatem* a timpurilor trecute" (Papahagi, 1970, p. 163). Nevoită

BDD-A31607 © 2020 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.103 (2026-01-19 22:55:30 UTC)

să se despartă de unica fiică, mama, de asemenea, încalcă interdicţia mitică, tulburând liniştea celor adormiţi, de aceea va fi şi ea sancţionată în conformitate cu prescripţiile eticii populare.

În *Voichiţa*, precum şi alte scrieri lirico-narative, blestemul capătă o semnificaţie emoţională aparte şi se manifestă prin momentul funcţional, care determină întreaga dezvoltare a subiectului, dar în acelaşi timp se află în analogie cu destinul fetei măritate în depărtări. Cu această ocazie, D. Caracostea se referă la „recepţiunea" baladelor înstrăinării şi, în primul rând, la balada „fratelui strigoi", care fiind „încadrată în ansamblul liric corespunzător şi în toate motivele epice înrudite", în modul cel mai evident, aprofundează „evoluţia formelor de viaţă ale familiei" (Caracostea, 1969, p. 513).

În ciclul baladesc despre fiica înstrăinată, blestemul va căpăta o altă nuanţă, atunci când părinţii îşi mărită fata după un mire bogat, „nevăzut, necunoscut", „cu cai suri, cu haine bune", în alte versiuni, cu „douăsprezece nume", „un rău şi blestemat", calităţi ce-l vor predispune pe autorul anonim să-şi exprime direct atitudinea. Naraţiunea epică este determinată de un moment funcţional, ea se manifestă printr-o stare de efervescenţă şi intensă tensiune dramatică. Predispus desacralizării, elementul mitic capătă în cele din urmă nişte nuanţe suplimentare noi şi, de astă dată, redă drama existenţială a femeii în societatea arhaică. Făcând referinţă la un subiect „uşor de controlat" (Caracostea, 1969, p. 90), care aminteşte de problema „rău măritatei" în străini, D. Caracostea se referă la „mitul caznei danaidelor", acestea fiind „osândite de zei ca să umple în infern cu apă un butoi fără fund ca ispăşire că au ucis în noaptea nunţii pe fiii lui Egiptos, ca să scape de căsătorie cu ei" (Caracostea, 1969, p. 90).

Imaginile reproduse în mai multe texte folclorice înfăţişează semnificaţia „complexului danaidic" unde „rău măritata" cu picioarele prefăcute „în două scăunele" şi mâna dreaptă preschimbată în „cană de băut apă" sau „o tufă de ţinut umbră din mâna mea cea stângă" îşi exteriorizează lamentaţiile sufleteşti.

„Foaie verde, bob năut,
Maică, de când m-ai făcut,
Două fântâioare reci
Între două dealuri seci.
Şi din picioarele mele,
Maică, două scăunele.
Iar din mâna mea cea dreaptă –
O cană de băut apă,
Şi din mâna mea cea stângă –
O tufă de ţinut umbră,
Din ai mei negri ochişori,
Maică, şi doi pomişori. (AF AŞM, 1963, f. 24).

Prin desacralizare, mitul danaidic capătă în scrierile noastre populare nişte schimbări semantice şi fac referinţă la condiţia socială a femeiei în nişte circumstanţe

BDD-A31607 © 2020 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.103 (2026-01-19 22:55:30 UTC)

nefavorabile. Metafora ,,cheatră de fântână''înregistrată în unele versiuni baladeşti (AF AŞM, 1951, f. 83) indică o stare de apăsare sufletească, dar mai poate fi înţeleasă şi cu semnificaţia unor nuanţe danaidice. Astfel, după cum se precizează în acelaşi studiu ,,anticul vas simbolic", ,,cu trei mânere şi fără fund (…) aşezat pe mormântul femeilor care au fugit de căsătorie" (Caracostea, 1969, p. 512), ar putea căpăta asociere cu o piatră de fântână, unde eroina îşi exteriorizează drama sa existenţială. Contaminările de motive şi clişee artistice aduc în prim-plan o atmosferă de un lirism copleşitor, cu profunde accente elegiace:

,,Decât mă făceai o fatî,
Mai bine mă faceai o chiatrî
Şi-o puneai la o fântână
Unde era apa mai bunî.
Cine trece apă be,
Pi chiatrî sî hodine,
Maica-mi-i îi mulţume…" (AF AŞM, 1951, f. 83)

În acelaşi context tematic, se poate face referinţă şi la baladele *Nevasta fugită*, *Nevasta alungată*, *Nevasta vândută*, *Fiica măritată după hoţ*, unde relaţiile din familia patriarhală sunt vizate în aspectele lor negative. Raporturile dintre soţi sau îndrăgostiţi, cât şi cele dintre părinţi şi copii vor rămâne una din temele predilecte, iar imaginile reproduse în contextul semnalat poartă o încărcatură emoţională deosebită. În mod firesc, vor fi dezvăluite şi relaţiile dintre noră şi soacră, ceea ce aprofundează ideea ,,că motivul s-a dezvoltat în acest spaţiu sub predominanţa cântecelor despre soacră şi noră" (Vrabie, 1996, p. 480), iar apoi problema este extinsă în sfera relaţiilor dintre părinţi şi copii. Odată ce părinţii nu acceptă dragostea tinerilor, este vorba de balada *Doi iubiţi,* am putea presupune, din considerente economice ori sociale, deznodământul poartă amprenta unui tragism interior.

Când au dat la logodit,
Părinţii nu i-au voit.
Când au dat la cununat,
Părinţii nu i-au lăsat". (AF AŞM, 1966, f. 167)

Spre deosebire de *Voichiţa*, elementul macabru este substituit printr-o seninătate lăuntrică, iar prin imaginea arborilor îmbrăţişaţi îşi găseşte expresie ideea vieţii în moarte, cu o vastă sferă de circulaţie în spiritualitatea diferitor popoare.

Dacă revenim la ciclul baladesc despre fiica înstrăinată, drama exteriorizată a eroinei este anihilată în plan existenţial şi contravine valorilor general-umane, de convieţuire în societate. Contaminările de motive şi clişee artistice aduc în prim-plan o stare sufletească de limită, unde ,,suferinţa zugrăvită este strigătul deznădăjduitor al înstrăinării" (Caracostea, 1969, p. 516). Adresarea ,,De vrei, maică, să mă ai/ Pune la car patru cai,/ Patru cai şi şapte boi/ Şi-mi e zestrea înapoi" (AF AŞM, f. 160-161) şi ,,dorinţa de a da foc zestrei să ardă-n pară" izvorăşte dintr-o străveche mentalitate argaică şi exprimă o culminaţie a suferinţei umane. La fel ca şi în balada *Ilincuţa*, ,,proba

BDD-A31607 © 2020 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.103 (2026-01-19 22:55:30 UTC)

focului” relevă o certitudine existenţială de limită, în conformitate cu opinia folcloristului D. Caracostea, această imagine ,,deschide o perspectivă către semnalele primitive ale focului aprins pe înălţimi şi la răspântii, pe gorgane ca să vestească o mare primejdie obştească” (Caracostea, 1969, p. 516), „un mare foc al unei întregi categorii sociale” (Caracostea, 1969, p. 516), şi, în felul aceasta, vine să aprofundeze acordurile copleşitoare de unde izvorăşte ,,marea poezie a durerii”.

Prin capacităţile sale de naraţie, balada familială dispune de o nefăgăduită valoare estetică şi general-umană. Prin suprapunerea mai multor straturi culturale arhaice, are loc ,,solidarizarea geniului românesc cu acele realităţi pe care istoria nu le poate atinge: cosmosul şi ritmurile cosmice” (Eliade, 1942, p. 146). Dezvăluind anumite drame din viaţa omului, sunt instituite coordonatele vieţii spirituale de epocă şi promovate principiile eticei populare.

Referințe bibliografice:

1. AMZULESCU, Al. *Balada familială: Tipologie şi corpus de texte poetice.* Bucureşti, 1983.
2. AF AŞM, 1963 – AF AŞM,, ms. 145, f. 24, Giurgiuleşti, Vulcăneşti, inf. Nadejda Golovatenco, 35 ani, culeg. A. Hâncu.
3. AF AŞM, 1951 – AF AŞM, 1951, ms. 43, f. 85, Bieşti, Chiperceni, inf. P. Anghel, 20 ani, culeg. M. Savin.
4. AF AŞM, 1966 – AF AŞM, 1966, ms. 162, f. 167, Leuşeni, Hânceşti, inf. Vasile Danilescu, 44 ani, culeg. N. Băieşu, A. Hropotinschi, M. Drăgan.
5. AF AŞM, 1969 – AF AŞM, 1969, ms. 209, f. 160-161, Cigârleni, Anenii-Noi, inf. Ana Buzilă, culeg. A. Hâncu.
6. BĂLĂEŢ, D. *Eterna regăsire.* Bucureşti, 1979.
7. CARACOSTEA, D. *Poezia tradiţională română V.* I, Bucureşti, 1969.
8. CARACOSTEA, D. *Poezia tradiţională română.* V. II, Bucureşti, 1969.
9. CĂLINESCU, Ge. *Istoria literaturii române.* Bucureşti, 1964.
10. CÂRSTEAN, St. *Balada şi folclorul Moldovei de Nord.* Bucureşti, 1984.
11. ELIADE, M. *Meşterul Manole*. Iaşi, 1942.
12. FOCHI, A. *Coordonate sud-est europene ale baladei populare româneşti.* Bucureşti, 1975.
13. PAPAHAGI, T. *Paralele folclorice.* Bucureşti, 1970.
14. URSACHI, P. *Poetică folclorică.* Iaşi, 1976.
15. VRABIE, Gh. *Balada populară română.* Bucureşti, 1996.

BDD-A31607 © 2020 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.103 (2026-01-19 22:55:30 UTC)